

Besorolási, szabványosított, normatív vagy „autorizált”

Ungváry Rudolf
Országos Széchényi Könyvtár
ungvaryr@gmail.com

In English at the introducing of the MARC the former „heading” name had to be changed because in the description of the resource it denominated the data from the point of view of its place. In Hungarian this change was not necessary because the Hungarian name does not mean heading, it names the data based on its purpose. Disregarding the logic counter-arguments, at present the well accepted former phrase has been replaced – it was introduced the “authorized” (“autorizált”) data phrase. The present study describes the pros and contras in the present debate, points out the misinterpretation of the phrase which has been successfully used until these days, and demonstrates why the suggested phrase is misleading and inaccurate.

Angol nyelven azért kellett a MARC megjelenésével megváltoztatni a korábbi besorolási adatot jelentő „heading” nevet, mert az a besorolási adat elhelyezése szempontjából nevezte meg az adatot a forrás leírásában. A magyarban azért nem kellett ezt megtenni, mert a „besorolási adat” név nem a helye, hanem a rendeltetése szempontjából nevezi meg az adatot. Az ellenérveket semmibe véve most bevezették helyette az „autorizált” adat kifejezést. A tanulmány részletesen ismerteti az érveket, az ellenérveket, és rámutat a „besorolási adat” kifejezés félreértelmezésére, a javasolt kifejezés félrevezető és hibás voltára. A „besorolási” jelző a maga tömörségével és szépségével nyelvi telitalálat volt.

Egy terminológiai kérdés háttere

Azért kellett angolul és németül a MARC előtti időkben kialakult „heading” és „Ansetzungsform” kifejezéseket megváltoztatni, mert ezek a helye szempontjából nevezték meg a tételt. Annak a helynek a szempontjából, amelyet a mindenkori dokumentumleírásban elfoglalt. A MARC-rekordban magát a „heading” és németül az „Ansetzungsform” kifejezést azonban továbbra is használták a rendszói részre és a közvetlenül hozzá kapcsolódó kiegészítő elemekre, és ez a magyarban továbbra is ugyanígy van. De maga az egész MARC-rekord nem csak a tételfejből áll (lásd a 4. ábrát).

Ezzel szemben a „besorolási adat” kifejezés nem tételfej jelent, holott a manuális gyakorlat idején valóban csak a tételfej képviselte ezt az adatot. Amikor tehát megjelent angolul az új „authority record” kifejezés, magyarul nem volt szükséges megváltoztatni a „besorolási adat” nevet. Már csak azért se, mert maga az MSZ 3440-es besorolási szabvány megszületésekor, 1979-ben (lásd a 3. ábrát) már létezett mint a Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógéppel kezelt állománya. Ennek rekordjai lényegében a MARC-nak feleltek meg, még ha annak a magyar könyvtári szabványokhoz alkalmazott bibliográfiai MAMARC volt is. A HUNMARC, és annak besorolási formátuma 1988-ban jelent meg [5, 6, 7]. Hosszú ideig a „besorolási adat”,

„besorolási rekord” kifejezés semmiféle értelmezési problémát nem okozott. 1998-ban, tehát amikor a MARC már régen létezett, és a magyar HUNMARC besorolási adatszere-formátum is készen volt, a „besorolási” jelző magyar használatát a MARC-rekordra senki se kifogásolta, holott angolul már évtizedek óta létezett az „authority” név.¹

Besorolási adat helyett „autorizált”. Érvek

Körülbelül két-három év óta Magyarországon az „autorizált formátum”, „autorizált adat” és az „autorizálás” kifejezés használatára akarnak áttérni.²

Pártolói azt állítják, hogy a „besorolási adat”, „besorolási rekord” elavult, mert

- (1) ma már nincs szó besorolásról;
- (2) csak a könyvtári besorolási szereppel rendelkező adatokat tartalmazza, nem tartalmazza a tartalmi feltárással kapcsolatos újabb metaadatokat és relációkat, az adatkezeléssel kapcsolatos metaadatokat
 - (2.1) a MARC21 „authority” rekord sokkal több adatelemet tartalmaz, mint amennyit a korai ISBD és MSZ szabványokban rögzítettek;
 - (2.2) a MARC21 „authority” nemcsak több, de komplexebb, sokféleséget kifejező adatok értendők, és az „autorizálás” komplexebb tevékenység értendő, mint a besorolási adatok szabványosított formáinak kialakítása;
 - (2.3) mivel a digitális információs térben sokféle forrásból kell összetereelni és összehangolni a metaadatokat, ezért összetettebb kognitív folyamatok zajlanak le;
 - (2.4) nem alkalmasak arra, hogy tágabb kontextusban is helyt álljanak. Nem beszélve olyan gyökeres ellentmondásokról, hogy az egységesített besorolási adatok nem egységesek [8],
 - (2.4) „nem egyszerűsíthetjük le a kérdéskört az egységesítés és a besorolás nézőpontjaira [...] a reprezentálás elemibb adatok szintjén történik, a „besorolás” tényleg értelmezhetetlen ebben a közegben” [8];
 - (2.5) „Ma már egyenrangúak a névvariánsok, amelyek közül kiválasztható a kitüntetett névalak, a többi kezelése pedig az authority rekord feladata.” [6]
- (3) Az FRBR, FRAD, RAK a források kezelésének többszintű modelljén alapszik, ezen belül a megjelenési forma csak az egyik szint. [6]

1 A „besorolási adat” magyar kifejezés tehát 1998-ban is elfogadott volt, nem Vajda Erik találta ki egyedül, csak abban az évben regisztrálta egy elemzésében a név magyar használatának tényét a „besorolási rekord” esetére is. A HUNMARC esetében ugyanis azt már eleve használták azok, akik a változatait kidolgozták (és ezek a szakemberek, mint Sipos Márta, Szűcs Jenőné nem azok közé tartoztak, akik az MSZ 3440 magyar szabványt 1976-ban létrehozták, hanem azok közé, akik a tényleges könyvtárinformatikai gyakorlatban ezt a rekordtípust tevélegesen a Magyar Nemzeti Bibliográfiához előállították. Nekik semmiféle problémájuk nem volt a kifejezéssel – pedig ekkor már nem csak a tételfejtet kellett meghatározni folyamatosan, hanem magát a rekordot is.

2 Az ellenérveket kifejtette Dudás Anikó [1, 2, 3] és a Katalisten Tóvári Judit [8].

- (4) a besorolási adat csak a hagyományos „heading element”-et, azaz a korai ISBD és MSZ szabványokban rögzített tételfejet jelenti, nem pedig a teljes MARC21-rekordot.

Ellenérvek

Egyik indoklás sem igaz.

- (1.1) A fentiekben már kimutattuk, hogy **a besorolás nem csak azt jelenti**, hogy valami konkrétat (esetünkben egy katalóguskártyát) egy rendezési elv alapján sorrendbe állítanak, elhelyeznek egy konkrét sorban (egymás mögé vagy elé, azaz sorrendben). Van egy általánosabb jelentése, amely szerint valamit egy adott fogalom terjedelmébe sorolnak be. Márpedig szaktárgyszavakkal (ahogy az osztályozási rendszerek jelzeteivel is) a forrásokat az általuk megnevezett konkrét dologhoz kapcsolják vagy az adott fogalom terjedelmébe sorolják. Ehhez nem szükséges semmiféle cédulakatalógus.

A nyelvhasználat is ezt bizonyítja:

„Hogyan érhetem el, hogy a Google minél egyszerűbben besorolja az oldalamat a keresőbe?”

- (1.2) Attól kezdve, hogy a MARC-formátum Magyarországon ismertté vált, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) által bevezetett és használt besorolási rekord és adat minden félreértést kizárva használható volt a szakmában. 1970 óta, mióta MARC-formátumot használnak Magyarországon is (kezdetben HUNMARC formájában), senki sem emelt ellene kifogást, és nem számított félreérthetőnek. Ha egy szabványban rögzítik, hogy az „authority data” besorolási adatot jelent, akkor teljesen egyértelmű a szakmai jelentése.

Ráadásul az MSZ 3440 besorolási szabványt csak 1979-ben adták ki. Kialakításakor már egyrészt régen ismert volt a USMARC, másrészt már a hetvenes évektől kezdve használták a MAMARC-ot is, majd a HUNMARC-ot a Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógéppel történő előállítására. Magában a szabványban egyetlen egyszer nem fordul elő a katalóguscédula szó, vagy az, hogy besorolási adat alapján cédulák közé sorolják a katalógustételt. Azaz a szabvány készítői – akik közé a számítógéppel készített Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztője is tartozott – úgy hozták meg a döntésüket a szabványos „besorolási adat” megnevezéséről, hogy egyáltalán nem hagyták figyelmen kívül azt a tényt, hogy a gépesítés körülményei között már szó sincs cédulák közé sorolásról.

- (1.3) A besorolási adat, vele a besorolási rekord kifejezés **egyáltalán nem akadály** annak, hogy azt ne csak az ISBD és MSZ szabványokban leírt formára, hanem az újabb metaadatokat és relációkat, valamint az adatkezeléssel kapcsolatos többi metaadatot tartalmazó teljes MARC21-rekordra alkalmazzák.

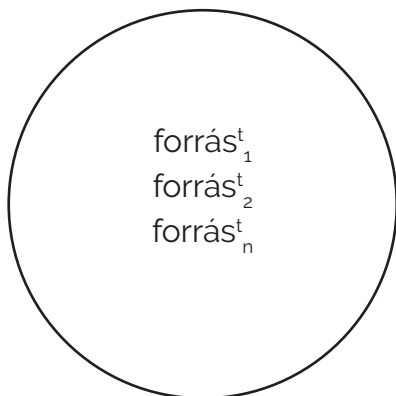
Ezen se a FRAD, se az RDA nem fog változtatni, mivel csak az adattartalmat strukturálják.

Az 1. ábrán modell szinten látható a rendeltetés szempontjából a MARC előtti és utáni helyzet.

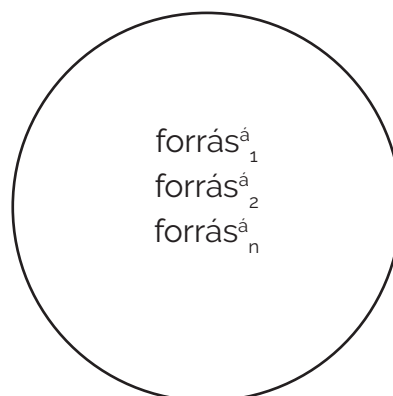
a MARC előtt:

tulajdonnév esetében a
eredményhalmaza:

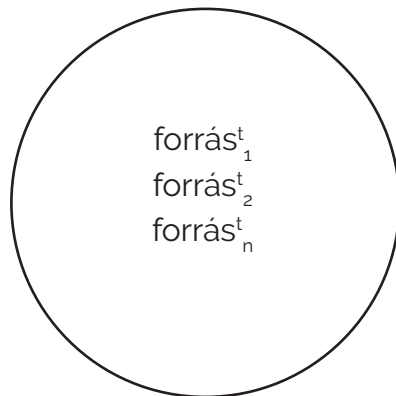
általános név (szaktárgyszó)

esetében a besorolási adat
eredményhalmaza:

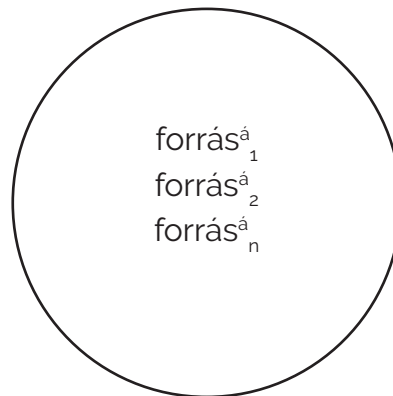
a MARC után:

tulajdonnév esetében a
eredményhalmaza:

általános név (szaktárgyszó)

esetében a besorolási adat
eredményhalmaza:

1. ábra Az „authority data”, a „Normdaten” és a „besorolási adat” rendeltetési mintázata. Mindegyik esetben azonos forráshalmaz keletkezik!

Ez nem a programozás és a gépi tárolás szintje, hanem a koncepcionális modell szintje; továbbá nem a nevekről önmagukban van szó, tehát szótárakról, névterekről), hanem a logikai szinten létező MARC-rekordról

- (2.1) **A MARC21 „authority” rekord valóban sokkal több adatelemet tartalmaz,** mint amennyit a korai ISBD és MSZ szabványokban rögzítettek – csak éppen *ettől semmit se változik a rekord szerepe*. Ugyanúgy arról van szó, hogy a MARC-rekord és az ISBD és MSZ szabványos besorolási tétel lényege, hogy a rekord/tétel tételfejével indexeljenek, „tárgyszavazzanak”, osztályozzanak forrásokat úgy, hogy azok a mindenkori állományban hozzáférési pontok legyenek. Az, hogy a MAR21 esetében a tételfejen (annak rendszaván, kiegészítő adatain) kívül még számos további, a tételfejre vonatkozó metaadat is van, a tényen semmit sem változtat.
- (2.2) A többletadatok valóban sokfélék. Megállapításuk valóban több munkával jár. Ez azonban egyáltalán nem változtat azon a tényen, hogy a rekord ezen adatelemei egyrészt a *besoroláshoz szükséges metaadatai*, másrészt pedig a besorolás eredményeként *a hozzáférési pontot alkotó tételfej metaadatai* („visszajelző referenciális” adatai). Márpedig miért ne lehetnének ilyen adatok egy olyan rekordban, melyet magyarul besorolásinak nevezünk? E többlet metaadatok léte *mit változtat azon*, hogy a rekord továbbra is hozzáférési pontként szolgál, azaz vagy egy megnevezett fogalom terjedelmébe sorolja a forrást, vagy egy tulajdonnévhez kapcsolva sorolja azt be?
- Az „egységesített forma megszerkesztését, összevetését stb.” pedig a besorolási adatok megállapításakor ugyanúgy el kellett végezni, ezen az, hogy a MARC21-rekordban több az adatelem, semmit sem változtat, hiszen a kevesebb vagy a több adatelem megállapítása egyaránt „komplex tevékenység”.
- (2.3) Az „információk összeterelése”, a „nem azonosakra vonatkozók megkülönböztetése” egyáltalán nem változás a MARC előtti időkhöz képest. Ez semmi mást nem jelent, mint amit a (2.2) pontban leírtunk: hogy a besorolási/„autorizált” adattal vagy meghatározott névhez kapcsolják, vagy meghatározott, szakkifejezéssel megnevezett fogalom terjedelmébe sorolják a forrást. A „névterek integrált, szemantikus, többcélú kezelését” pedig *egyáltalán nem zárja ki, hogy az adattal besorolnak*, hiszen éppen az ilyen, besorolt, tehát tartalmilag egyértelműen azonosított adattal lehetséges elvégezni ezeket a kezeléseket. A „kognitív folyamatok” a hagyományos, ISBD szerinti besorolási adatok használata és a velük végzett keresések alkalmával is ugyanúgy lejátszódnak, mint a mostani, gépesített körülmények között (hiszen ezek nem a külvilágban, nem a technikában, hanem az elmében zajlanak).
- (2.4) Attól, hogy a szabványosságot (mert az egységesítés ezt fejezi ki) különféleképpen értelmezik, és ezért még a szabványos MARC21-rekordok se teljesen egyformák ugyanazon entitás esetében, nem változik az a tény, hogy a forrásokat ezekkel a MARC21-rekordokkal *besorolják*. Hogy a besoroláshoz használt rekordban több vagy kevesebb „elemibb” adat (értsd adatelem) van, attól még az állítás igazságtartalma változatlan marad.

- (2.5) *Tóvári Judit*nak az az ellenérve, hogy „ma már egyenrangúak a névvariánsok”, azt jelenti, hogy a névvariánsok (tehát a „lásd/helyett” relációkkal kapcsolódó gépi rekordok) mindegyike – helyesen, a számítástechnika jóvoltából – hozzáférési pont lehet. Azaz *mindegyik szerint besorolva* van a forrás adott fogalom terjedelmébe, illetve adott névhez. Akkor meg miért ne lenne használható rájuk a besorolási adat? ³
- (3) Attól, hogy az FRBR, FRAD és RAK modellje megkülönbözteti a mű, a kifejezési forma, a megjelenési forma és a példány szintjét, abból a szempontból, hogy mi a MARC21-rekord feladata, semmi se változik: ezeken a szinteken *egyaránt be kell besorolni a forrást*.
- (4) **Az angol „heading” (tételfej)** valóban csak az ISBD és MSZ szabványokban rögzített tételfejét jelenti, nem pedig a teljes MARC21-rekordot. Éppen ezért kellett angol nyelvterületen a MARC-rekordok megjelenésével egy új kifejezést bevezetni. *Az új kifejezés* („authority”) azonban egyáltalán nem utal arra, hogy a korábbi „heading”-nél nagyobb adatról van szó. *A feladata kizárólag az, hogy kizárja a MARC-rekord azonosítását a tételfejjel (a „heading”-gel)*. Csak éppen magyar nyelven nem kell a szakkifejezést megváltoztatni a MARC-rekord esetén, mert a besorolási rekord eleve nem jelenti, hogy csak tételfejről van szó.

A MARC21 besorolási rekord tételfejen kívüli többi adatelemét azért nem kell a tételfejjel (vagy annak akár csak egyetlen elemével is) együtt megjeleníteni hozzáférési pontként, mert azok a tételfej másodlagos avagy metaadatai. Ugyanakkor gépi rendszerben – ha olyan az adatbázis-kezelő rendszer – a besorolási rekord tetszőleges adateleme kereshetővé válik, azaz mindegyik besorolási adat lehet.

A felsorolt ellenérvekben nem általában „a magyar nyelv védelméről” van szó, hanem egy javasolt szakkifejezés történeti és szemantikai elemzéséről. Elsősorban szakmailag érveltem amellett, hogy ez a névváltoztatás téves értelmezés eredménye.

A szaknyelv nyilvánvalóan más, mint a beszélt magyar nyelv, nem az a probléma, hogy egy kifejezés természetes nyelvű-e vagy sem. A besorolási adat is szaknyelvi kifejezés.

Az elemzéssel a döntés eredményére, azaz az „autorizált” kifejezés félrevezető voltára kívánok rámutatni szakszerű érvek alapján! Arra, hogy teljesen más okból választottak az angol-amerikai szakterületen a „heading” helyett „authority data” és „authority record” nevet, mint amit a magyar névváltoztatás javaslói állítanak. Azért

³ Azt a tény, hogy „ma már egyenrangúak a névvariánsok” már 1998-ban Vajda Erik is megállapította. „Akkor” még senki se kifogásolta, hogy ezért helytelen a besorolási rekord kifejezése, és nem javasolta, hogy a besorolási rekord helyett az „autorizált rekord” kifejezést kellene használni! Ha „akkor” mindenkinek egyértelmű volt ez tény, akkor „ma”, 21 évvel később (tehát több mint két évtized múlva) Tóvári Judit állítása miért érvényesebb, mint „akkor”?

választották, mert a hagyományos angol ISBD-kifejezés (a „heading”) nem volt alkalmas az új adat és rekord nevének azonosítására, és nem önmagában azért, mert a MARC-rekordban sokkal több adat jelent meg, mint az ISBD-tételben, és mert összetettebbé vált a „szétszórt adatok összeterelése”. A magyar „besorolási adat” és „besorolási rekord” név ezzel szemben nem alkalmatlan arra, hogy a megnövekedett adattartalmú tételt azonosítsa – *mert nem pusztán tételfejtet jelent* – és a használatát illetően valóban továbbra is besorolásról van szó. Az elfogadott „autorizált” jelző szolgálai átvétele az angolból szakszerűtlen, és kritikájának jelenlegi hiánya fényt vet a könyvtári szakma jelenlegi helyzetére.

Az „autorizáció” egy másik szaknyelvben – bankszerkterében is megjelenik, ott hitelesítést, feljogosítást, felhatalmazást, engedélyezést jelent. Szakkifejezésként ma az autorizációt csak az automatán végzett kártyaművelet esetében használják, és ez megfelel a „hitelesítési” jelentésének. Azt értik rajta, hogy az elfogadó (az automata) hitelesként ismeri fel a bankkártyát és engedélyezi a további műveleteket. [4] Márpedig a MARC21 tételfejei és a hozzájuk kapcsolódó metaadatok, akárcsak az ISBD „heading”-je és „heading element”-jei *nem felhatalmazás, engedélyezés*, hanem szabványosítás nyomán keletkező adatok. Egyszerűen azért, mert itt – ahogy a szabványos tárgyszavak esetén is – szabványosításról, és nem engedélyezettségről van szó.

A „besorolási” helyett az „autorizált” névváltozta következtében egy idő múlva a szakma új nemzedékei számára érthetlenné válik a korábbi szakirodalomban használt, „besorolási” jelzővel ellátott összes szakkifejezés.

Németül se az autorisierte Date kifejezést használják! A német gyakorlathoz hasonlóan *legfeljebb átkereszthető szabványos névadatra, szabványos névrekordra:*

authority data	Normdaten	szabványos névadat
authority record	Normsatz	szabványos névrekord
authority file	Normdatei	szabványos névállomány
authorized	normiert	szabványos

A változtatás így is azzal járna, hogy egy idő múlva a szakma új nemzedékei számára érthetlenné válik a korábbi szakirodalomban használt, „besorolási” jelzővel ellátott összes szakkifejezés. A „besorolási” jelző a maga tömörségével és szépségével nyelvi telitalálat volt. Hozzáértő szakemberek hozták létre, évtizedekig nem okozott problémát, és eleve annak figyelembe vételével született, hogy a MARC (és később annak magyar megfelelője) létezett.

Epilógus

Nem remélhetem, hogy ezzel az elemzéssel meg tudom változtatni a „besorolási” jelző megszüntetéséről szóló végzetesen hibás döntést. Ennek a tanulmánynak a célja, hogy felsorolja az érveket az „autorizált” kifejezés ellen, és ezt párhuzamba állítsa azzal, hogy mekkora félreértés ez névváltoztatás.

Amikor a múlt évben vita kezdődött a Katalisten a besorolási adat kérdéséről, az érveimre – melyek lényegében megegyeztek azokkal, melyeket ebben az értekezésben felsoroltam – nem érkezett viszontválasz.

Azon a nemrég tartott megbeszélésen, melyen eldöntötték, hogy az „autorizált” kifejezést fogják használni, nem vehettem részt, érveimet nem adhattam elő.

Irodalom

- [1] Dudás Anikó. Az autorizálás az információszerzés és –hozzáférés feladatkörében – definiálás és nemzetközi tapasztalatok. = Könyvtári Figyelő, 52. évf. 4. sz. (2006). <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/4/dudas.html#top>
- [2] Dudás Anikó: Nevek, antik nevek – autorizálás: egy magyarországi felmérés eredményei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf. (2005) 9. sz.
- [3] Dudás Anikó: Forrásleírás és hozzáférés. Az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és kritikája. = Könyvtári Figyelő, 2013. január 3. 4. sz. <http://ki2.oszk.hu/kf/2013/01/forrasleiras-es-hozzaferes-az-uj-angol-amerikai-katalogizalasi-szabalyzat-rda-es-kritikaja/>
- [4] Gál Erzsébet: Hitelkérelmek, banki ismeretek. 4.3.3. Autorizáció (felhatalmazás) folyamata. (2013) https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/0007_d3_hitelkerelem_jav_scorm/4_3_3_authorized_felhatalmazas_folyamata_knqQLg6m4m26OXpo.html
- [5] HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere-formátuma. Összeáll. Sipos Márta, Szabó Julianna, Ungváry Rudolf. Budapest, 2010. Tervezet.
- [6] HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere-formátuma. Összeáll. Sipos Márta. Budapest, 1998 március. Tervezet.
- [7] KSZ/4.1 HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. [Összeáll. Sipos Márta]. Budapest, 2002. március. http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/public/hunmarc.pdf
- [8] Katalist. [Vita az „autorizált” jelző alkalmazásáról] [Dancs Szabolcs és Tóvári Judit hozzászólása]. 2018. augusztus 24. http://katalist-to-feed.blogspot.com/2018/08/re-katalist-uj-rendszerhez-uj-zsargont_30.html
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2018-August/038933.html>
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2018-August/038886.html>